

УДК 28-23:[17:502.1

DOI 10.35423/2078-8142.2021.1.1.08

І. Р. Лазоревич,
аспірантка кафедри філософії та культурології
філологічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
e-mail: i.lazorevych@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0445-1728>

КОРАНІЧНА МОДЕЛЬ СТАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ПРИРОДИ: СИНЕРГІЯ РЕЛІГІЙНОГО, ЕСТЕТИЧНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО

У статті проаналізовано актуальні маркери екологічної культури мусульманського світу в аспекті її коранічних періоджерел та практичної втіленості в соціальному житті ісламських спільнот. Авторка експлікує низку висвітлених у Корані смислових акцентів, пов'язаних з усвідомленням сакральних джерел природи та обов'язку благоговійного ставлення до неї. Береться до уваги й поетизація теми природи в Корані. Констатуючи екологічні ризики та проблеми, зумовлені масштабною технологізацією та глобалізацією, дослідниця на прикладі ісламу презентує можливості релігійних учень надавати світоглядно-ціннісні орієнтири осмислення цих ризиків і проблем та долучатися до пошуку шляхів їх розв'язання. Зокрема, внутрішня естетизованість релігійного світобачення теж певною мірою може служити чинником екологічного збалансування ставлення до світу. Дослідження перебуває на міждисциплінарній межі таких галузей, як релігієзнавство, етика, глобалістика, соціальна філософія.

Ключові слова: іслам, природа, Аллах, релігія, екологія, глобальні проблеми, глобалізація, майбутнє, поетичність.

У сучасному світі різноманітні культури (чи їхні представники) співіснують у єдиному інформаційному просторі. Це зумовлено стрімкістю темпів розвитку соціокультурної глобалізації і прискореною динамікою змін у більшості важливих сфер людського життя. Осмислення процесів глобалізації в тих чи інших формах здійснюється з 1970-х рр. і, як наголошує С. Сидоренко, на зміст цього осмислення впливають «ідеї холізму, постмодернізму, системології, кібернетики, семіотики, еволюційні концепції глобального та універсального еволюціонізму, синергетики, діатропики тощо» [13, с. 103].

Трансформації сучасного соціокультурного простору тягнуть за собою й істотні зміни ціннісної свідомості. Універсальні світові проблеми значно більше, ніж це було в попередні епохи, даються взнаки і в життєвому досвіді окремих осіб і спільнот у різних куточках планети. Усе це робить особливо значущим фактор усвідомлення особистостями цінності співпраці заради позитивного впливу на долю світу. На тлі тих незворотних змін, з якими людство стикнулося наприкінці ХХ ст., дедалі очевиднішим стає усвідомлення того, що збереження людства неможливе без об'єднаних зусиль. На це націлена низка різноманітних програм та ініціатив, які мають і планетарний, і регіональний масштаб, часто куруються ООН або іншими авторитетними організаціями. Один із прикладів – UNEP, Програма ООН з довкілля, що функціонує з 1972 р. А 2008 р. Міжнародною асоціацією стратегій виживання й розвитку було розроблено та опубліковано проєкт «Ідеологія самозбереження людини» (детальніше з проєктом можна познайомитися на сайті www.gim.inion.ru).

Відомо, що до глобальних проблем сьогодення, серед інших, належать потреба забезпечення всього людства ресурсами, використання ресурсів Світового океану, глобальне потепління, озонові діри, тероризм, забруднення атмосфери, морів та океанів, особливості демографічних трансформацій, ризик термоядерної війни тощо. Усі ці проблеми характеризуються кількома загальними рисами: широкими масштабами, тенденціями загострюватися, пов'язаністю одних з іншими, динамікою.

Варто зважити на рефлексії японського філософа Дайсаку Ікеди щодо ментально-ціннісних передумов такого стану речей (зокрема, висловлених ним у діалогах з Артуром Тойнбі): «Намагаючись підкорити світ природи, людство порушило основний, природний її ритм. Стражденна й доведена до межі руйнування діяльністю людини, природа тепер повстає проти людства. Я вбачаю дві причини того, що людина зайшла так далеко в руйнуванні свого природного оточення. По-перше, сучасна людина не відносить себе до світу природи... Друга причина впливає з юдейського монотеїзму... Повіривши в те, що людина ближча до Бога, ніж всі інші істоти, вона стала вважати, що це цілком природно – підпорядковувати всі інші створіння для служби собі... Комбінація цих двох причин визначила основний напрям розвитку сучасної науково-технологічної цивілізації [14, с. 46]. А втім, одразу зробимо застереження до цієї думки Дайсаку Ікеди: у постулатах юдаїзму також наявні екологічні імпульси. Так само, як і в ісламі, християнстві, буддизмі та ін. там теж є чимало місць, які закликають до благоговіння перед природою як Божим творінням. Тому, звісно, покладати «провину» на конкретну релігію недоцільно, все залежить від людської інтерпретації тих чи інших постулатів священних текстів та конкретних соціальних практик.

Техногенна цивілізація як наслідок і подальший мотиватор стрімкого прогресу водночас несе ризики для людини втратити керування цим прогресом. У пошуку способів запобігання втіленню в життя цих ризиків не варто нехтувати й потенціалом релігії та конкретних релігійних учень, адже антропологічні виміри есхатології не лише дають модель фіналу земного існування, а й накреслюють для людини ціннісні орієнтири запобігання небажаним, згубним форматам цього очікуваного фіналу, а отже, здатні ідейно мотивувати творчу активність і відповідальність людини. Тож дослідницький моніторинг відповідного ресурсу доктрин і практик різних релігій – річ актуальна. А оскільки значний сегмент сучасних мешканців планети сповідує іслам, то й ісламські візії щодо цього доцільно зробити предметом спеціального розгляду. Тож завданнями цієї статті є: окреслити потенціал релігійного світогляду в ціннісному регулюванні екоставлення людини до світу; на ґрунті осмислення екологічно релевантних настанов

Корану експлікувати ціннісні вектори розвитку почуття відповідальності мусульман перед природою з урахуванням певної дієвості й естетичного чинника коранічних уявлень про природу; презентувати найвідоміші сучасні екологічні мусульманські організації, рухи та соціальні медіа і їхню релігійну складову.

Дослідження спирається на аналіз першоджерел, зокрема Біблії [2] та Корану [7], а також наукових праць, в яких осмислено взаємодію релігії, екології та мистецтва. Це, зокрема, «Екологічна культура в мусульманській теології» П. Алієвої [1], «Естетика на переломі культурних традицій» Н. Маньковської [10], «Обери життя. Діалог Арнольна Дж. Тойнбі та Дайсаку Ікеди» [15], «Мистецтво ісламу» Б. Бренда [3], «Етичні цінності в релігіях: гуманістична синергія ідей» О. Бродецького [5] та ін.

Як відзначає О. Курбачева, «в умовах перманентної трансформації світопорядку, в період соціальних і культурних криз особливу актуальність становлять дослідження, присвячені аналізу цивілізаційної динаміки, особливостям міжкультурного діалогу і проблем соціокультурної ідентифікації. В умовах історичної нестабільності світова соціальна і гуманітарна думка спрямована на пошук нового образу світу і можливостей соціокультурного діалогу» [8, с. 51]. Тому й постає важливе питання: чи має релігія дієвий евристично-творчий ціннісний ресурс сприяти переходу від деструктивного типу розвитку до регульованого?

Звісно, сучасне ставлення до природи витворилося внаслідок наукових революцій та логіки розвитку індустріальної цивілізації і догматичні постулати релігій у цьому контексті багато в чому втратили свою колишню світоглядну директивність. Проте сакральні ідеали (особливо перед страхом ризиків та загроз і в умовах браку прогностичної здатності щодо перебігу тих чи інших життєво загрозливих явищ), хоча й не так монолітно, як колись, але зберігають свою вагу. Актуально саме в цьому контексті розглядати й питання природи. Оскільки, як відзначає В. Мельничук, «не приділяючи уваги природі, ми перестаємо турбуватися про необхідну умову для нашого життя. Адже середовище, штучно створене людиною, не може існувати без ресурсів, які забезпечуються природою. Людина існує в суспільстві,

тому про збереження довкілля повинна турбуватися не лише окрема людина, а й все суспільство» [11, с. 12].

Ми всі обізнані щодо того, що важливою проблемою сучасності є проблема збереження ціннісних орієнтацій гуманізму на тлі морально деструктивних «побічних ефектів» техногенної цивілізації та антропологічної кризи, що її супроводжує. Буддизм у цьому контексті (як і низка інших східних духовних традицій) завжди закликав до святобливого ставлення до ества природи й незавдавання шкоди всьому живому.

У християнстві ми часто знаходимо ідеї, що Бог довірив людині дбати про світ і про природу. Знаходимо це і у посланні до Єфесян [Єф. 5, 1], першому посланні до Тимофія, [1 Тим. 4, 14], у Книгах Левит [Лев. 19, 33–35], пророка Екклезіяста [Еккл. 10, 17–18] та ін. Також існують тлумачення вбивства Авеля Каїном як перше забруднення природи.

Але сконцентруймося на ісламі. Фундаменталістські тенденції – це, звісно, те, до чого не можна звести весь іслам. Але ті фундаменталістські тенденції, які наявні, в умовах глобалізації часом особливо радикалізуються, щоб «відгородити» соціум від неприйнятних цінностей, і це часом перешкоджає налагодженню мостів порозуміння між ісламським світом і західною цивілізацією. П. Алієва стверджує, що «в мусульманському світі найважливішим чинником, що визначає ставлення людини до природи, є релігія. Система норм, що регулює взаємини людини з природним середовищем, відображається, передусім, в основних джерелах ісламу – Корані та Сунні. Екологічний зміст ісламських джерел переважно має характер релігійно-моралізаторських настанов. Ці настанови повинні стати головним екологічним орієнтиром на шляху до досягнення сталого розвитку суспільства. Засновані на ісламі цінності, виконуючи важливі світоглядні й соціальні функції, можуть відіграти помітну роль у становленні нової екологічної культури» [1, с. 4].

Ми погоджуємося із цим твердженням, адже вказівки, представлені в Корані, розглядаються як вказівки самого Аллаха, які не піддаються сумніву. Хоч сакральність як онтологічний і ціннісний орієнтир просякає всі сфери ісламського світовідчуття й світорозуміння, проте основою в ланцюгу сакральних смислів

цієї релігії, безперечно, є коранічний текст, адже в контексті мусульманської духовної культури, як зазначають дослідники, «латентні експлікації сакральних текстів» Корану («Священного письма») і Сунни («Священного передання») становлять три «модальності» разом з «нормативами та ідеалами» та «історичними реаліями»...» [9, с. 138].

Тож усе єство ісламу базується на Корані. А все ісламське мистецтво сповнене алюзією, що апелюють до коранічного змісту. Зрештою, і сам Коран є водночас і художнім витвором: він сповнений поетичними образами. Наприклад, у ньому читаємо: «Скажи: «Мій Господь знає те, що говорять і на небесах, і на землі. А Він – Всечуючий, Всезнаючий!» Але вони говорять: «Якісь уривчасті відіння! Та він вигадав це! Він – поет! Нехай прийде до нас зі знаменням, яке було в перших посланців!» [7, с. 239]. Тут йдеться про сприйняття Корану «невірними». Але все одно: навіть попри суб'єктивну неприйнятність для мусульман такого тлумачення текст сприймався і як поетичний, і це відобразилося в ньому самому.

У будь-якому разі слову в ісламі надавалося й надається велике значення; це обґрунтовується в мусульманській теології. Слово не має матеріально-антропоморфного характеру, як, наприклад, живопис і скульптура, і тому уявляється як презентант духовної сили. «У першу чергу, це озвучене священне слово Корану і мусульманських молитов. І справді, в Корані ми знаходимо зразки високорозвиненого художньо-образного мислення. Особливо це характерне для опису найголовнішої ідеї мусульманської теології – райського життя» – відзначає М. Даньків [6, с. 220].

Мусульманські спільноти вирізняються тим, що навіть у сучасному постсекулярному світі майже нормою є те, що й молоді мусульманські митці актуалізують у своїй творчості питання праведності Корану і наголошують на святості слів Аллаха. Наприклад, у вірші «Багато вчених переходять на іслам» авторка Номі Стоун у форматі діалогу зі своїм другом провадить роздуми про віру та спілкування:

«Якщо Ви не вірите повною мірою – Ви не вірите взагалі» [див.: 15] починає авторка свій вірш, актуалізуючи важливість питання віри у мусульман.

«Чи знаєте ви, що Пророк знав точну кількість кісток у тілі людини?»

Тоді чому ви ставите стільки питань?

Ви ставите більше питань, ніж ви вдихаєте повітря» [див.: 15].

Авторка аналізує поняття екзистенційного, к'єркегорівського відчаю і пошуку власного «я» в мусульманській мудрості.

Мусульманське уявлення про природу – також сакралізоване, адже природа, згідно з вірою, – це творіння Аллаха. І саме людина несе відповідальність за її збереження. Близько 750 аятів актуалізують ці питання. «І не поширюйте безчестя на землі після того, як вона стала кращою», знаходимо у сурі Аль-Араф [7, с. 113]. У сьогоденні ж, як ми вже відзначали, екологічні проблеми набули значення глобальних й наслідки цих проблем істотно впливають на світову економіку. Тим не менше, як правові, так і технологічні важелі регулювання екологічних проблем є недосконалими і не завжди ефективно здійсненими. Тож людина і нині апелює до релігійних пояснень і ціннісних орієнтирів, розглядаючи їх як дієві (на психологічному і світоглядному рівнях).

У Корані неодноразово акцентується упорядкованість природи, джерелом якої є мудрість Аллаха. Людині належить стежити за дотриманням цього порядку, адже створений Богом світ був переданий людині у підпорядкування. Людина відповідальна перед Аллахом за всі свої вчинки: гідні і негідні. Натомість людський егоїзм та розуміння вищості людини щодо тварин і всієї біосфери в аспекті нібито її автономного і безоглядного права втручатися у природний поступ речей – великий гріх у ісламі: «І не ходи по землі пихато, бо не розколоти тобі землю й не досягнути висоти гір!» [7, с. 211].

Безперечно, в наш час ніхто не сумнівається в тому, що питання екології – важливі. Кожен мусульманин знає, що все створене Творцем у мудрості і гармонії. Усе має свій порядок і пере-

буває на своїх місцях. Знаходимо в сурі Аль-Камар, що «воістину, Ми створили кожну річ згідно із передвизначенням» [7, с. 405]. Тобто всі явища – і вода, і земля, і гори, і повітря – все пов'язане між собою. Тож релігійна свідомість дедалі активніше постулює: саме порушення людиною цього зв'язку – першоджерело екологічних катастроф та катаклізмів.

Як відзначає О. Бродецький, «самих лише декларацій про стурбованість екологічними негараздами, звісно ж, недостатньо. Ціннісна свідомість релігійних спільнот й окремих особистостей має трансформуватися в практичну площину. А це означає, що релігійним організаціям слід активно долучатися, зокрема, і фінансово, й інтелектуально, й організаційно до реальних екологічних проєктів та ініціатив, які мають прикладний вихід та здатні призводити до відчутних результатів» [4, с. 72]. І в ісламі є низка таких прикладів практичних кроків.

Сьогодні розвивається чимало мусульманських громадських груп, які займаються охороною природного середовища, наприклад «еко-мусульмани» або ж «зелені мусульмани». Найбільш впливові організації, безперечно, «Мухаммадійя» та «Надхатул Улама», які вже понад століття провадять свою діяльність в Індонезії. Їхня просвітницька діяльність є край важливою, адже проблему забруднення атмосфери як проблему ключову ідентифікують тільки близько третини жителів Індонезії. Більшості людей притаманною є думка, що споживацьке ставлення до природи – це норма, а наслідки цього ними не передбачаються. І в такому випадку донести ідеї екологічності через релігію – мудре і правильне рішення. Тому ісламські діячі часто акцентують у проповідях увагу на важливості екології, адже саме в мечеті збирається найбільша кількість мусульман. Також заклади вищої освіти (зокрема, в Індонезії) включають у свої навчальні плани співпрацю з песантренами (релігійними школами) у форматі так званих екопесантрен, у такий спосіб актуалізуючи важливість охорони природи.

З'являється в науковому обігу й термін «екоджихад», який має на увазі захист природного середовища і пропаганду дбайливого ставлення до природи. Цей термін не повинен шокувати по-

верховим сприйманням слова «джихад» як чогось виключно агресивного. Ні. Він містить у собі заклик до мирного вивчення зелених принципів, таких, як захист навколишнього середовища, добробут тварин та біорізноманіття, з точки зору їхньої сумісності з ісламом. Теологи в ісламі часто говорять, що всі стихійні лиха – це кара Аллаха за порушення установлених ним правил. «Невже не бачать невіруючі, що небеса й земля були єдиним цілим, а Ми роз'єднали їх, і що Ми створили все живе з води? Невже вони не увірують??» – знаходимо в сурі Аль-анбійя [7, с. 241].

Першим ісламським товариством, яке почало говорити про екологію, був Ісламський фонд екології наук про навколишнє середовище (IFEES – <http://ifees.org.uk>). Саме вони і впровадили термін «екоджихад» в обіг. Основна мета діяльності організації – реагування на зміну клімату та на неприпустимі рівні забруднення, адже це завдає шкоди людині і, зрештою, загрожує погіршенням чисельності населення в усьому світі. IFEES вбачають своїм завданням спонукати мусульманський світ брати участь в актуалізації цих питань і закликати мусульман виконувати свої обов'язки як опікунів творіння Аллаха, працювати над тим, щоб залишити життєздатну землю для майбутніх поколінь.

Також з подання цієї організації було створено «Ісламську декларацію про глобальні зміни клімату». На зустріч з обговорення цієї декларації було запрошено 80 представників: це академіки, релігійні діячі, представники міжнародних організацій та громадянського суспільства. Ісламська декларація про зміну клімату має на меті зосередити увагу місцевих громад у мусульманських громадах на альтернативних джерелах енергії та актуалізувати питання кліматичних проблем. Цього можна досягти, використовуючи декларацію як основу підготовки людей до вміння поширювати інформацію про ісламську екологічну етику та навчаючи мусульман відповідальності за довкілля.

Важливою у цьому річищі є й організація «Green Sufi» та сайт-проект порталу «Zaufishan» – «The Eco Muslims». Адже в епоху інформатизації та поширення впливу Всесвітньої павутини на соціум величезним ресурсом для розуміння мусульманської ідентичності виступає мусульманська блогосфера. Зокрема, часто можна знайти блоги чи сторінки у соціальних медіа, які розкри-

вають тему зеленого мусульманства. Наприклад, у цьому річищі гарним прикладом є згадувана вище «Zaufishan» (буквально перекладається як «поширювати світло») (<http://www.zaufishan.co.uk>). Це блог британської мусульманки, графічної дизайнерки, студентки кафедри літератури та ісламського права. Дівчина пише про Коран, його інтерпретації, мовні особливості іврити та екологію, яка виступає важливою частиною розвитку сучасного ісламу.

Також можна виокремити портал «Зелений пророк» (<http://www.greenprophet.com>). Портал заснований біологинєю, журналісткою, технологічною підприємницею Карін Клостерман. Цей портал про роботу людей, які піклуються про природу і здатні стати частиною змін щодо екологічно чистої енергії, подорожей, розумних міст, зелених інновацій.

Прихильники екологічного ісламу створюють листівки, комікси та програми з вивчення екології, екологічних проблем та способів їх розв'язання. А з 2009 р. практикуються і так звані зелені рамадани, під час яких мусульмани притримуються халяльної дієти, а всі надлишки їжі надсилають в Африку людям, що голодують. Засновником цієї ініціативи стала Рада ісламських організацій великого Чикаго. Крім того, є сайт, який заохочує еко-хадж (<http://ecohajj.wordpress.com>). Ідея актуалізує екологічно позитивні вчинки. На цьому сайті можна знайти все, щоб мати змогу піклуватися про творіння Аллаха.

Натомість блог «Світ зелених мусульман» висвітлює все, що у зеленому мусульманському світі: від еко-мистецтва, етичної моди до екологічного хаджу та сонячної енергії. Є у цього руху і власний твіттер – <http://twitter.com/#!/greenmuslims>. Зелені мусульмани переконані, що турбота про природу закорінена у стовпах ісламу.

Розглядаються питання екологічності в ісламі і в українських наукових та релігієзнавчих колах. Зокрема, у жовтні 2020 р. відбувся онлайн міжрелігійний круглий стіл «Людина – співтворець світу: погляд авраамічних релігій», в якому взяли участь ісламський муфтії шейх Саїд Ісмагілов та християнський священик і доктор патристичного богослов'я, викладач Українського Като-

лицького університету Олег Кіндій, обговорюючи питання творіння та екології в ісламі та християнстві.

Узагальнюючи, згадаємо, що в самому Корані слово «Земля» згадується багаторазово. А під час паломництва святими місцями Саудівської Аравії мусульманам заборонено убивати будь-яку тварину, ламати гілки дерев тощо. Гармонія і взаємозалежність існування людини і природи, добре ставлення людини до середовища проживання – такою є суть «екологічного кодексу» Ісламу. Сьогодні цей кодекс набуває величезного значення й особливого сучасного звучання. Адже релігія, як відзначає Н. Петришин, «є джерелом багатьох етичних цінностей, формує світосприйняття та створює картину світобачення, впливає на людські дії, декларує певні норми і приписи. Завдяки своїм функціям, зокрема, світоглядній та регулятивній, релігія може сприяти поширенню екологічної етики. Саме тієї етики, яка має екологічну спрямованість, і де основною категорією є моральна відповідальність людини за її дії, зокрема і за глобальні наслідки науково-технічного прогресу» [12, с. 127].

Отже, на прикладі розвитку «екологічного ісламу» ми можемо погодитися з тезою, що передусім «не передвизначення чи абсолютна ідея, а самі люди творять свою історію» [6, с. 215]. Тож можемо дійти висновку, що сучасний іслам розвивається та пристосовується до викликів сучасності, поєднуючи в собі елементи східного та західного світогляду й трансформуючи їх у річущі властивих йому традицій.

Однак, іслам не просто закликає вшановувати природу, він її сакралізує і надає світоустрою свої, традиційні смисли. Адже в культурі ісламу є певна закономірність: у ній зустрічаються і взаємодіють два потоки: релігійно-містичний та соціально актуальний. І тому природа важлива для мусульман, оскільки, як твердить Б. Бренд, в ісламі «витоками прекрасного є сама природа і її дитя – людина, і всі люди мають властивість хотіти гармонії, ритму, краси» [3, с. 40]. Аллах подарував людині блага і підкреслив, що це – тимчасово. Людина може користуватися ними і дякувати за них Богові. Тобто ритми природи і людини закладені Аллахом і цим самим тісно взаємопов'язані. Тож людина, певною

мірою є «дитям» природи і тому повинна піклуватися про неї, плекати і оберігати її.

Отже, теми запобігання негативним наслідками впливу людини на природу потрібно актуалізувати не лише в наукових колах, а саме у тих, які формують світоглядно-орієнтаційні цінності людини. Релігія та релігійність – саме такі. Адже, як зазначив А. Тойнбі, «зло, породжене наукою не можна вилікувати самою наукою» [14, с. 52]. А релігійні погляди сучасної людини, хоч і дещо нівельовані, проте актуальні, адже у найскладніші часи люди починають шукати порятунку у трансцендентних силах, враховуючи ще й те, що домінування людини над усіма природними явищами робить її зверхньою, і вона не завжди реально оцінює проблеми, з якими зустрічається. А релігія в цьому контексті здатна надавати певні застереження (хоча й ми усвідомлюємо, що часом її рекомендації є лише орієнтирами, самі по собі вони можуть бути абстрактними чи ілюзорними, тому релігійний горизонт слід поєднувати із соціальною реалістичністю та раціональним поглядом на світ). Ми зробили акцент саме на ісламі, тому що, як не безпідставно зазначив О. Бродецький, «сувора деталізованість морального, етикетного, ритуалістичного регулювання в ісламі, проникнення сакралізованих інтенцій в найдрібніші сфери побуту забезпечували в історичному контексті та й забезпечують нині ісламським спільнотам внутрішню цілісність, структурованість, усталеність, високу міру імплантованості в реальне життя соціальної ієрархії, освячення сімейних цінностей, тощо» [5, с. 136]. А ціла низка питань щодо життя соціумів не може бути адекватно осмислена без урахування, зокрема й релігійних імпульсів позиціонування осіб і спільнот щодо цих питань. Важливим є й масив осмислення екологічних проблем через релігійне мистецтво, як в ісламі, так і в інших релігіях. І подальший аналіз цього комплексу питань може становити перспективні лінії подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиева П. Дж. Экологическая культура в мусульманской теологии: Эколого-философский анализ: дис.канд. филос. наук. Махачкала, 2005. 168 с.
2. Біблія. Видання Київської патріархії УПЦ КП, 2004. 688 с.
3. Бренд Б. Искусство ислама. Москва : ФАИР, 2008. 336 с.
4. Бродецький О. Ціннісні імпульси екологічної етики в релігійних ідеях. *Схід*. 2016. № 5 (145). С. 68–74.
5. Бродецький О. Є. Етичні цінності в релігіях: гуманістична синергія ідей. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 336 с.
6. Даньків М. В. Іслам і мистецтво (роздуми над книгою Є.Г. Яковлева «Мистецтво і світові релігії»). *Українська Орієнталістика*. 2006. Вип. 1. С. 219–222.
7. Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. М. Якубовича. Дніпро : Середняк Т. К., 2016. 480 с.
8. Курбачева О. В. Транскультурація и мультикультурализм: перспективы и вызовы межкультурного диалога. *Философия и социальные науки*. 2015. № 3. С. 51–54.
9. Литвинов В. П. К интерпретации проблемы хаджа в ракурсе священных источников ислама. *Пространство и время*. 2014. № 3 (17). С. 136–143.
10. Маньковская Н. Б. Эстетика на переломе культурных традиций. Москва : ИФ РАН, 2002. 267 с.
11. Мельничук В. В. Ціннісна сутність природи в контексті розвитку соціальної держави (філософсько-релігійний аспект). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 1. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2011_1_4
12. Петришин Н. Є. Екологічні проблеми в осмисленні сучасних католицьких мислителів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичне релігієзнавство. 2014. Вип. 11. С. 122–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2014_11_14
13. Сидоренко С. В. Глобальна людина в контексті глобального буття і глобальної свідомості. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 83. С. 103–106.
14. Тойнби А. Дж., Икеда Д. Избери жизнь. Диалог Арнольда Дж. Тойнби и Дайсаку Икеды. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2007. 448 с.
15. Poems of muslim faith and Islamic culture. URL: <https://www.poetryfoundation.org/collections/144559/poems-of-muslim-faith-and-islamic-culture>

REFERENCES

- Alieva, P. J. (2005). Ecological culture in Muslim theology: Ecological-philosophical analysis: dissertation of the candidate of philosophy science. [In Russian].
- The Bible. (2004). Publication of the Kyiv Patriarchate of the UOC. [In Ukrainian].
- Brand, B. (2008). The Art of Islam. [In Russian].
- Brodetsky, O. (2016). Value impulses of environmental ethics in religious ideas. *East*, 5(145), 68-74. [In Ukrainian].
- Brodetsky, O. (2016). Ethical values in religions: humanistic synergy of ideas. Chernivtsi. [In Ukrainian].
- Dankiv, M. (2006). Islam and art (reflections on the book by E. Yakovlev Art and world religions). *Ukrainian Oriental Studies*, 1, 219-222. [In Ukrainian].
- The Qur'an. (2016). Translation of meanings into Ukrainian. M. Yakubovich (Transl.). Dnipro. [In Ukrainian].
- Kurbacheva, O. (2015). Transculturalism and multiculturalism: prospects and challenges of intercultural dialogue. *Philosophy and Social Sciences*, 3, 51-54. [In Russian].
- Litvinov, V. (2017). About the interpretation of the problem of Hajj from the perspective of the sacred sources of Islam. *Space and time*, 3(17), 136-143. [In Russian].
- Mankovskaya, N. (2007). Aesthetics at the turning point of cultural traditions. Moscow. [In Russian].
- Melnichuk, V. (2011). The value essence of nature in the context of the development of the welfare state (philosophical and religious aspect). *Science. Religion. Society*, 1, 12-16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2011_1_4 [In Ukrainian].
- Petryshyn, N. (2014). Environmental problems in the understanding of modern Catholic thinkers. *Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Historical Religious Studies*, 11, 122-130. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2014_11_14. [In Ukrainian].

Sidorenko, S. (2006). Global man in the context of global existence and global consciousness. *Culture of the peoples of the Black Sea region*, 83, 103–106. [In Ukrainian].

Toynbee, A. J., Ikeda, D. (2007). Choose Life: A Dialogue (Echoes and Reflections): Dialogue between Arnold J. Toynbee and Daisaku Ikeda. Moscow. [In Russian].

Poems of muslim faith and Islamic culture. Retrieved from <https://www.poetryfoundation.org/collections/144559/poems-of-muslim-faith-and-islamic-culture>

Iryna Lazorevych

Post-Graduate Student of the Philosophy and Cultural Studies Department, Faculty of Philology,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; Chernivtsi, Ukraine; e-mail: i.lazorevych@chnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0445-1728>

Qur'anic model of human attitude to nature: synergy of religion, aesthetics and ecology

Abstract

Today there are changes in all spheres of human life. And if certain phenomena are seen as positive changes, the situation is becoming increasingly worrying in environmental issues. Scientists are trying to answer questions that can save nature. and what steps humanity can take to preserve it. The article analyzes the current markers of the ecological culture of the Muslim world in terms of its Qur'anic sources and practical implementation in the social life of Islamic communities. The author explains some of semantic accents highlighted in the Qur'an, related to the awareness of the sacred sources of nature and the duty of reverence for it. The poeticization of the nature in the Qur'an is also taken into account. Noting the environmental risks and problems caused by large-scale technologicalization and globalization, the researcher presents the possibility of religious scholars to provide worldviews and values to understand risks and problems and join the search for ways to solve them on the example of Islam. In particular, the internal aestheticization of the religious worldview can be a factor in the ecological balance of attitudes towards the world. As part of the investigation, the researcher gives real examples of the interaction of religious and environmental teachings in practice: religious or-

ganizations, blogs, social media that present the religious and environmental Muslim ideas. After all, unlike other religious teachings, Islam not only appeal for respect for nature, Islam sacralizes it and gives the world its own, traditional meanings. In that way the author wants to give clear answers about how to overcome the environmental crisis without the most painful losses and how religion can help as well as the possibility of interpreting this tandem in art. The study is on the interdisciplinary frontier of religious studies, ethics, global studies, social philosophy.

Keywords: *Islam, nature, Allah, religion, ecology, global problems, globalization, future, poetry.*